tim rapietur in præceps, et subversis pedibus, dicere non poterit: *Statuit supra petram pedes meos* (*Ps.* CXXIII, 5): calcat enim super arenas, quæ non habent fundamentum, et cum periclitatus fuerit, loquetur juxta Hebræos: *Torrens transvit super animam meam* (*Ps.* XXXIX, 3). Econtrario de justis legimus, quorum **305** non volvitur sicut aqua judicium, et justitia non fertur quasi torrens invius: *Cogitationes justorum judicia* (*Prov.* XII, 5).

(Vers. 25, seqq.) *Numquid hostias et sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israel? Et portastis tabernaculum Moloc vestro et imaginem idolorum vestrorum, sidus dei vestri, quæ fecistis vobis. Et migrare vos faciam trans Damascum, dixit* [Vulg. *dicit*] *Dominus: Deus exercituum nomen ejus.* LXX: *Numquid hostias et victimas obtulistis mihi* (*a*) *in eremo quadraginta annis, domus Israel, et assumpsistis tabernaculum Melchom, et sidus Dei vestri Repham, figuras eorum quas fecistis vobis. Et transferam vos trans Damascum, dicit Dominus: Deus omnipotens nomen ejus.* Ex hoc loco discimus, omnes (*b*) hostias et sacrificia quæ in deserto obtulit Israel, non Deo obtulisse, sed Moloch regi suo, cujus portaverunt tabernacula, et imaginem idolorum suorum statuarumque venerati sunt. Et quæ sit ipsa imagine vel idolum, sequenti sermone demonstrat: *Sidus dei vestri*, quod Hebraice dicitur CHOCAB, כוכב id est, *Luciferi*, quem Sarraceni (*c*) hucusque venerantur. Quam ob causam migrare eos fecit Dominus trans Damascum, id est, in Assyrios atque Chaldæos: cujus omnipotentia ex eo quod Dominus Deus exercituum est, demonstratur. Quærimus quomodo hostias et sacrificium non Deo obtulerint in deserto, sed regi suo, quem Luciferum nuncupant? Ex eo tempore quo aurum in caput vituli transformarunt, dicentes: *Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti* (*Exod.* III, 24), omnia quæ fecerunt, non Deo, sed idolis fecisse monstrantur. Et quod postea quædam Domino eos legimus obtulisse, non voluntate, sed pœnarum fecerunt metu, et eorum interfectione, qui propter idola corruerunt: Dominus autem non ea quæ offerentur, sed voluntatem respicit offerentium. Denique ubicumque occasio **306** fuit, semper corde reversi [*Al.* versati]

(*a*) Voces *in eremo*, quemadmodum et in Græco quædam exemplaria, Cisterciens. ms. ignorat, Cætera ad hunc modum recitat: *tabernaculum Molchon, Ræphan figurat eorum, et sidus dei vestri, quas fecistis*, etc.

(*b*) Minus recte Martian. *omnes bestias*: certe contra mss. fidem.

(*c*) Al. *nunc usque*. Et in Vita S. Hilarionis, Tom. II, col. 27: *Luciferi cultui Sarracenorum notionem dedicatam esse* Hieronymus docuit. Vide quæ in eum locum observamus de Abdala Sarracenorum Imperatore, qui *Molochi templa, et Luciferi culturam augere* satagebat. Vide singularem Millii dissert.

(*d*) Totum hunc locum curiose ac religiose restituimus adjuti multis perantiquis exemplaribus manuscriptis, quia in antiquis editionibus multa invenimus omissa, multa falso posita. Conferat utraque qui voluerit, et statim percipiet in editione LXX interpretum lectum fuisse *Melchom Remphan*, vel

A sunt in Ægyptum, desiderantes allia et cepe, et cucumeres et carnes Ægyptias, et manna quod de cœlo datum est, contemnentes (*Num.* XI). Quod ut sic intelligamus, Stephanus primus martyr Evangelii, dignus nomine suo, in Apostolorum narrat historia: *Et vitulum fecerunt in illis diebus, et obtulerunt hostiam simulacro, et lætabantur in operibus manuum suarum. Convertit autem Deus, et tradidit eos servire militiæ cæli, sicut scriptum est in libro Prophetarum: Numquid victimas aut hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel? Et suscepistis tabernaculum Moloch, et sidus dei vestri Rhemphan, figuras quas fecisti adorare eas, et transferam vos trans-Babylonem* (*Act.* VII, 41 *seqq.*). Nec putandus est primus martyr errasse, qui [*Al.* quia] pro eo quod

B in propheta scriptum est: *trans Damascum*, dixerit, *trans Babylonem*. Magis enim intelligentiam quam verbum posuit, quia trans Damascum ducti sunt in Babylonem, sive trans Babylonem. In eo autem loco ubi Lucas posuit Μολὸχ, et in Hebraico scriptum (*d*) est MELCHECHEM (מלכם): Aquila et LXX verterunt Μολχὸμ: Symmachus et Theodotio, *regis vestris*. Pro eo quoque quod in Septuaginta legitur *Rephan*; Aquila et Symmachus ipsum Hebraicum transferentes, posuerunt CHION (כיון), Theodotio ἀμαύρωσιν, id est, *obscuritatem*. Rursum pro SOCHOTH (סכות), Aquila συσκιάσμους, id est, (*e*) *tabernacula*: Symmachus et Septuaginta, *tabernaculum*: Theodotio transtulit, *visionem*. Et hoc in omnibus (*f*) Scripturis sanctis observandum est, apostolos et apostolicos viros in ponendis testimoniis de veteri Testa-

C mento, non verba considerare, sed sensum: nec eadem sermonum calcare vestigia, dummodo a sententiis non recedant. Quidquid autem juxta litteram dicitur contra populum Judæorum, hoc omne refer ad eos qui sub nomine Christi venerantur **307** idola, et prava sibi dogmata confingentes, portant tabernaculum regis sui diaboli, et imaginem statuarum et idolorum suorum. Non enim unum colunt idolum: sed provarietate doctrinæ diversos adorant deos, et sidus dei sui (II *Cor.* XI). Qui cum sit angelus satanæ, transfiguratur in angelum lucis, et cadit de cælo quasi fulgur (*Luc.* X), et imitatur Christum Antichristus. Pulchreque intulit, *quæ fecistis vo-*

Rephan, non Μολὸχ et Ῥαιφὰν, juxta falsam editionem Erasmi et Mariani. Mart. — Quæ vero super, sunt exemplaria τῶν LXX, Μολὸχ; Aquilæ aut Μελχὸν aut Μαλχὸν legunt: fortasse adeo verius Septuaginta-Victorius hic non nominat. Cisterciens. Latine præfert *Molchon* et *Ræphan*.

(*e*) Rectius videtur, quod et Victor. præfert, *umbracula*. At mss. non suffragantur.

(*f*) Indicio sunt de multis hæc pauca, quæ suis quæque locis Hieron. notat: Marci I et Matthæi XI: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit faciem tuam antete*, quod habetur Malach. III juxta Hebr. et Græcum: *Ecce mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam*. Sic Matth. XXVI, et Marc. XIV: *Percutiam Pastorem*. Ex Zachar. XIII, juxta Hebr. et Græc., *percute*. Et I ad Corinth. II: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit*, etc. Ex Isaiæ LXIV: *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti exspectantibus te*, etc.

bis. Non enim ea a Deo acceperunt, sed de propria A mente finxerunt. Unde migrare eos faciet Dominus trans Damascum, ut non bibant sanguinem Domini; sed transeant in Babylonem, et audiant per prophetam: *Calix aureus Babylon, inebrians omnes gentes* (*Jer.* LI, 7). Damascus enim, ut crebro diximus, interpretatur *sanguinem bibens*, sive *sanguis silicii*, ut per pœnitentiam ad bibendum Domini sanguinem provocemur.

(Cap. VI. — Vers. 1.) *Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ, optimates, capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel.* LXX: *Væ qui despiciunt Sion, et confidunt in monte Samariæ: vindemiarunt primitias gentium, et ingressi sunt sibi* (*a*). Ad Sion, ut supra diximus, et ad montem Samariæ, id est, ad duas tribus, quæ appellabantur B Juda, et ad decem, quæ Israelis nomine vocabantur, prophetæ sermo confertur, maxime ad eos, qui in utroque populo optimates sunt (*b*) et principes, et vacant deliciis in exemplum illius divitis purpurati, qui lætabatur **308** in convivio, et in tantam erigebatur superbiam, ut Lazarum ante ostium suum plenum ulceribus indignaretur aspicere, et ne hoc quidem ei tribueret, quod periturum esset ex mensa (*Luc.* XVI). Isti sunt capita populorum, qui confidunt in divitiis, et opulenti sunt in Sion, et habent fiduciam in monte Samariæ, et ingrediuntur pompatice domum Israel, ut tumorem animi corpus ostendat, et pomparum ferculis similes esse videantur. Juxta leges autem tropologiæ et Septuaginta interpretes, Sion refertur ad Ecclesiam, de qua scriptum legimus: *Qui exaltat me de porta mortis, ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion* (*Psal.* IX, 15). Mons vero Samariæ, propter superbiam et jactantiam custodiæ mandatorum Dei, intelligitur super hæreticis, qui despiciunt Ecclesiam; quia infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, et stulta, ut perdat sapientiam sapientium, et intelligentiam prudentium reprobet (I *Cor.* I). Isti vindemiaverunt primitias gentium, ut sub nomine Christiano introducerent eos in torcularia sua, ubi non calcatur uva, sed perditur: ubi non mustum exprimitur, sed venenum. *Et ingressi sunt sibi*. Pulchre dixit, *sibi*: non enim ingressi sunt Deo, sed sibi ingressi sunt. Alioquin Deo magis egressi sunt, dum recedunt de Ecclesia. Quodque sequitur, *Domus Israel*, juxta Septuaginta, in principio capituli sequentis legendum est; juxta Hebræos, in fine hujus, quod exposuimus.

(*a*) Verba *domus Israel*, quæ subsequenti Hieron. aptat versiculo, continuo hic subdit Cisterc. ms.

(*b*) Copulam *et* suffecimus, tum *vacont* legimus pro *vacabant*, ad mss. fidem. Persæpe vero id genus levia menda taciti castigamus.

LIBER TERTIUS.

309-310 Præpostero ordine atque confuso C duodecim prophetarum opus et cœpimus, et Christo adjuvante, complebimus. Non enim a primo usque ad novissimum, juxta ordinem quo leguntur, sed ut potuimus, et ut rogati sumus, ita eos disseruimus. Naum, Michæam, Sophoniam, et Aggæum, primo φιλοπονοτάτας Paulæ ejusque filiæ Eustochio προτεφώνησα: secundo in Abacuc duos libros Chromatio Aquileiensi episcopo delegavi: tertio post longi temporis (*a*) silentium, Abdiam et Jonam tibi (*Pammachio*) imperanti edisserui: præsenti anno qui (*b*) sexti consulatus Arcadii Augusti, et Anitii Probi fastis nomen imposuit, Exsupèrio Tolosanæ Ecclesiæ pontifici Zachariam, et ejusdem urbis Minervio et Alexandro monachis Malachiam prophetam interpretatus sum. Statimque recurrens ad principium D voluminis, Osee et Joel, et Amos, tibi negare non potui. Et post gravissimam corporis ægrotationem, dictandi celeritate ostendi temeritatem meam: ut quod alii stylum sæpe vertendo non audent scribere, ego committerem casui, qui semper (*c*) dictantes se-

(*a*) Triennii scilicet, quo ab explicandis Scripturis abstinuit, ut ex præfatione Commentar. in Jonam compertum est.

(*b*) Fallitur Martianæus, ipseque antea Victorius qui hunc consulatum anno illigant Christi 408, quem constat ex fastorum serie, ac priscis monimentis, ad 406 esse referendum,

quitur, et de ingenio atque doctrina, audaciæ periculum facit: quoniam, ut sæpe testatus sum, laborem propria scribendi manu ferre non valeo, in explanatione sanctarum Scripturarum, non verba composita, et oratoriis floribus adornata, sed eruditio et simplicitas quæritur veritatis.

(Vers. 2 seqq.) *Transite in Chalane, ei videte: et inde ite in Emath magnam, et descendite in Geth Palæstinorum: ad optima quæque regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est. Qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis. Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti: qui canitis ad vocem psalterii. Sicut David putaverunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis vinum, et optimo unguento delibuti sunt, et nihil patiebantur super contritione Joseph.* LXX: *Domus Israel, transite omnes, et videte* (*d*) *in Chalanem, et pertransite inde in Emath Rabba, et descendite in Geth alienigenarum optimas ex omnibus regnis*

(*c*) Pal. mss. *qui prædictam sequitur*: puta, temeritatem.

(*d*) Voces *in Chalanem* in Cisterciens. ms. non sunt. Absunt quoque a Græco textu, si unum aut alterum exemplar excipias. Legendi tamen e Græcis Patribus Theodoritus atque Justinus.

his, si ampliores sunt termini eorum terminis vestris, qui venitis in diem malum, (*a*) *qui appropinquatis et tangitis sabbata mendacia. Qui dormitis in lectis eburneis, et affluitis deliciis in stratis vestris, et comeditis hædos de gregibus, et lactentes vitulos de medio armentorum, qui concrepatis ad vocem organorum: quasi stantia putaverunt, et non quasi fugientia; qui bibitis vinum defæcatum, et primis auguentis ungimini, et nihil patiebamini super contritione Joseph.* Transite omnes in Chalane, quæ nunc appellatur Ctesiphon, et transite omnes. Qui sunt isti omnes? utrique illi de quibus supra dixerat: *Optimates, capita* **311** *populorum, et qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ.* Vos igitur transite in Persidis civitatem, et diligenter attendite, et inde pergite in Emath magnam, quæ nunc (*b*) Antiochia nominatur.. Magnam autem vocat, ad distinctionem minoris Emath, quæ appellatur Epiphania. Unde usque hodie pergentibus Mesopotamiam prima mansio vocatur *Emmas*, corrupto quidem vocabulo, sed pristini nominis vestigia retinens, cujus regio appellatur *Reblatha*, in qua præsente Nabuchodonosor, regis Judææ (*Al.* Judæ) Sedechiæ interfecti sunt filii, et oculi illius excæcati. *Et descendite*, inquit, *in Geth Palæstinorum* (IV *Reg.* 25). Vos qui habitatis in monte Sion, et in monte Samariæ, descendite ad Palæstinos, qui morantur in campestribus, et ad optima queque regna horum, quæ diversis civitatibus sub jacent, Gazæ et Ascaloni, Azoto, Accaron, et Geth, et videte si latior terminus eorum termino vestro sit, utrum vos, an illi, majores obtineatis provincias: vos inquam, vos de populo Israel, qui separati estis in diem malum, in diem videlicet captivitatis, et appropinquatis solio iniquitatis, ad iniquum judicem pergentes regem Babylonium. Qui cum hæc passuri sitis, nunc dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis mollibus, ut sommo libidinem copuletis. Qui comeditis non ad repellendam famem, et ad sustentandum corpus humanum: sed ad delicias atque luxuriam, ut quidquid in gregibus et in armentis tenerum atque pingue est, vestræ gulæ paretis: quibus non sufficit libido penis, et gutturis, et (*c*) æstuantis cibis aqualiculi, nisi et tibiarum et psalterii et lyræ canticis aures vestras mulceatis, ut quod David fecit in cultum Dei (1 *Par.* XXIII-XXVI). Levitarum ordines, et organorum reperiens varietates, vos ad voluptatem et luxuriam conferatis. Et bibitis in phialis vinum, non ad satiendam sitim, sed ad opprimendum animum. Et ungimini, non ad labores **312** corporis mitigandos, oleo purissimo, sed unguentis pretiosisimis. Cumque his affluatis, si quos videritis perire de populo, nulla misericordia super interfectione eorum flectimini, sed contemnitis quasi bruta animalia, et in suo bestias cruore pereuntes. Hunc eumdem sensum etiam Ezechiel propheta sub pastorum ponit exemplo: *Qui comedunt lac de ovibus, et vestiuntur lanis, et quidquid primum est devorant, et vulnerata non sonant, confracta non solidant, pereuntia non requirunt* (*Ezech.* XXXIV, 3, 4). Cuncta quæ juxta historiæ diximus veritatem, secundum Septuaginta interpretes, ad allegoriæ nubilum transferamus. Domus Israel, quæ a me recessisti, quæ confidis in monte Samariæ, quæ vindemiasti primitias nationum, transi, et vide, et perge ad muros plurimos, hoc enim interpretatur Emath Rabba: atque inde clementer descende in torcular eorum, qui cadunt bibentes: Geth enim et Philistiim hoc resonant. Et omnia contemplare, præcipueque optima (*Al.* omnia) regna, vel optimas civitates de omnibus regnis: et considera si plures sint termini eorum quam vestri. Si enim voluerimus mente tractare, et universarum gentium discutere philosophiam, Ægyptorum, Indorum, atque Persarum, reperiemus angustiores earum terminos sanctarum terminis Scripturarum: *In omnem* enim *terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ* (*Al.* terrarum) *verba eorum* (*Ps.* XVIII). Isti quibus supra dixerat: *Domus Israel, transite omnes, et videte*- a qualibus vitiis ad meliora transire jubeantur, sequens sermo describit: *Qui veniunt in diem malum*, parantes sibi vitio suo diem malum: non quo dies ullus sit malus; sed quo unusquisque paret sibi malum, juxta illud quod in Ecclesiaste legimus: *Ne dixeris, dies priores meliores erant mihi quam isti: quoniam non in sapientia interrogas super hoc* (*Eccl.* VII, 14): stultum est enim referre ad tempora, cum in nostra sit potestate, vel bonum diem nobis facere, vel malum. Isti (*d*) sunt qui appropinquant **313** atque contingunt sabbata mendacia. Quomodo enim circumcisio carnis, et circumcisio cordis appellatur, et sunt in manifesto Judæi, et in occulto, quorum alterum abjicitur, et alterum comprobatur: ita sunt sabbata Domini sancta, et veritate subnixa, et alia non sancta atque mendacia, quæ occidentis litteræ sequuntur otium. Quodque sequitur: *qui dormitis super lectos aburneos*, sic interpretari possumus: Qui athleta est Domini, et exercetur ad luctam, et præparat se contra adversarias potestates, dormit in nuda humo imitans Jacob (*Gen.* XXVIII); et ponit sibi lapidem ad caput, quem reprobaverunt ædificantes, et factus est in caput anguli (*Ps.* CXVII, *et Act.* IV). Qui vero deliciis vacant atque luxuriæ, et omnia causa ventris faciunt, dormiunt in lectis eburneis mortui animalis, et immundis hærent ossibus; et quia pulchra videntur vitia, et præsenti nitore delectant, requiescunt in eorum lectulis, et sopore gravissimo deprimuntur. Isti non comedunt solidum cibum et athleticum, de quo roborantur vires luctantium, sed mollem, et tenerum et sinistrarum partium: quales sunt hædi de gregibus et vituli saginati, et tenelli, immo adhuc lacte nutriti: hoc enim significat μοσχάρια γαλαθηνὰ. Concrepant quoque manibus ad vocem organorum et sonitum, ut omnia opera eorum exspectent voluptatem: nihilque faciunt nisi quod ventri procurant et libidini. Nec statim nobis illud prudens lector opponat, et quomodo scriptum est: *Flumina concrepent manibus* (*Ps.* XCVII, 8). Et: *Omnes gentes, plaudite manibus* (*Ps.* XLVI, 1). Et: *Jubilate Deo adjutori nostro* (*Ps.* LXXX, 1). Ibi enim non ad organorum sonitum dicuntur concrepare; sed in laude Dei habere unum consensum. Post organorum vocem intulit: *quasi stantia putaverunt, et non quasi fugientia.* Res enim sæculi, et omnia corpora, secundum Epicurum, per momenta fluunt et abeunt, et nihil in suo consistit statu, sed vel crescunt omnia, vel decrescunt, et aquarum more torrentium labuntur in præceps. Unde et in sæculari litteratura legimus (*Virgil.* III Georg.):

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Et in alio loco (*Horat.* II *Carm.*, *od.* 14):

Eheu fugaces, Posthume, Posthume,
Labuntur anni.

Nihil enim fugacius sæculo rebusque sæculi. Quam dum tenemus amittimus, **314** et per infantiam, pueritiam, juventutem, ac virilem et ingravescentem ac maturam ætatem, annosque ultimos senectutis, in quæ septem spatia Philo vitam describit humanam, mutamur, et currimus, et nescientes ad mortis terminos pervenimus. Quodque sequitur: *Qui bibunt defæcatum vinum*, proprie referri ad hæreticos potest, qui quasdam scripturas probant, quasdam reprobant, defæcata cupientes vina potare: cum in sanctis Scripturis nihil turbidum atque cœnosum sit, sed totum de superiori unda purissimum. Isti primis unguntur unguentis, qui non habentes artem unguentariam, absque ulla scientia Scripturarum, et traditionibus atque doctrina apostolorum, vindicant sibi sacerdotii dignitatem, et unctos Domini dicunt se esse: oleumque purissimum sensus sui fæce contaminant. Cumque hæc faciant in interfectionem eorum quos deceperunt, nullo dolore cruciantur; sed gaudent in alienis mortibus, et miserorum sanguine delectantur. Sensus iste pulcherrimus in quo dicitur: *quasi stantia putaverunt, et non quasi fugientia*, in Hebraico non habetur; sed pro eo scriptum est: *sicut David putaverunt se habere vasa cantici.* Unde videtur mihi ab interpretibus additum, qui in descriptione luxuriæ, contra vitia et voluptates hujusmodi sententiam protulerunt, ut non verterent quod scriptum erat, sed de suo, quod sibi videretur, adderent, immo mutarent.

(Vers. 7 seqq.) *Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantium, et auferetur factio lascivientium. Juravit Dominus Deus in anima sua, dicit Dominus Deus exercituum: Detestor ego superbiam Jacob, et domos ejus odi, et tradam civitatem cum habitatoribus suis: quod si reliqui fuerint decem viri in domo una, et ipsi morientur; et tollet eum propinquus suus, et comburet eum, ut efferat ossa de domo; et dicet ei qui in penetralibus domus est: Numquid adhuc apud te est? et respondebit, finis est; et dicet ei: Tace, et non recorderis nominis Domini.* LXX: *Propterea nunc captivi erunt ab initio fortium, et auferetur hinnitus equorum ex Ephraim; quia juravit Dominus per semetipsum, dicit Dominus Deus virtutum: quia ego abominabor omnem contumeliam Jacob, et regiones ejus odi, et auferam civitatem cum omnibus habitatoribus suis,* **315** *Et erit, si remanserint decem viri in domo una, et mortui fuerint; et tollent domestici ejus, et conabuntur ut auferant ossa eorum de domo; et dicent his qui præsunt domui: Si adhuc est apud te? et dicet, nequaquam; et dicet, Tace, nec nomines nomen Domini.* Propter superiores causas quas propheticus sermo describit (eorum qui dormiunt in lectis eburneis, et lasciviunt in stratis, et comedunt agnos de grege, et vitulos de medio armenti, et canunt ad vocem psalterii et bibunt in phialis, et optimo unguento delibuti sunt, et insuper nihil patiuntur super contritione populi ejus, qui de Joseph stirpe generatus est), nunc Dominus comminatur, et dicit: Quia ista et ista fecerunt, nunc migrabunt in capite transmigrantium. Et est sensus: Nequaquam in futurum pœna differtur, nec de longis post sæculis prophetatur: quod nunc ingruit, nunc venturum est, meus sermo prædicit, eos ituros esse in principio transmigrantium, principes videlicet et potentes, quibus supra dixerat: *Audite verbum hoc vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ* (*Supra*, IV 1). Et rursum: *Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ: optimates, capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel.* Vos qui primi estis divitiis, primi captivitatis sustinebitis jugum, secundum illud quod in Ezechiele scriptum est: *A sanctuario meo incipite* (*Ezech.* IX, 6). Non a sanctis, ut plerique æstimant; sed a subversione templi, quod sanctum fuit. Potentes enim potenter tormenta patientur (*Sapien.* VI), et cui plus creditur, plus exigetur ab eo (*Luc.* XII). *Et auferetur*, inquit, *factio lascivientium*, qui in capiendis voluptatibus unum habuere consensum, et comessationes exercuere ac symbola: hi pariter auferentur, ut quorum una fuit luxuria, una sit pœna. Pro quo LXX interpretati sunt, *auferetur hinnitus*

(*a*) Deerat *qui* relativum, quod et mss. præferunt, et Græcus textus.

(*b*) Vereor, ne dictandi festinatione hic erret S. Doctor. Nam Antiochia quæ conditores suos Syriæ reges agnoscit, immane quantum Amoso recentior est. Et vero Emath, quæ ob amplitudinem *Magna*, sive *Emath-Rabba* dicebatur, non Antiochiam, sed *Emesam* esse docet Theodoritus in Jerem. XXXIX, celebrem nempe Syriæ urbem ad Orontem Libano proximam. Convenit et corruptum nomen *Emas*, quod mox Hieronymus notat, adeoque et ipsum *Emath*; *t* enim et *s* ex Orientalium linguarum ingenio facile commutantur. Ad hæc et Reblatha, quam tertio loco nominat, in ejus erat regione constituta, ut aliis Scripturæ locis docemur. Alteram *Emath*, sive *Minorem*, novit etiam Josephus Antiquitt, lib, I. cap. 7, qui eamdem esse atque Epiphaniam. ut et Hieronymus, tradit, *Confer* Quæst. Hebraic. in Genesim, cap. 10.

(*c*) Tres mss., *æstuans cibis aqualiculus.*

(*d*) Nostri mss., *Isti appropinquant, atque contingunt sabbata facere mendacia; quomodo enim concisio carnis*, etc.

(*a*) Victor. *equorum*, quod et plurium numero in Græco sit, ἵππων.

ex superfluo disseretur a nobis, cum tropologiam texere cœperimus. *Juravit Dominus in semetipso*, sive ut in Hebræo legimus, *in anima sua*, juxta illud quod in Isaia scriptum est: *Neomenias et sabbata vestra, et dies festos odit anima mea* (*Isa.* I, 13): non quo Deus animam habeat, sed quo humanis loquatur affectibus. **316** Nec mirum si animam habere dicatur, cum etiam membra cætera, quæ viliora sunt anima, pedes, manus, et ventrem, et artus cæteros se habere testetur. Quod si opposuerint nobis hi, qui Christum negant humanam habuisse animam; sed in humano corpore Deum fuisse pro anima, audiant in Christo substantiam animæ demonstrari: quomodo et membra corporis ejus habuere substantiam. In Deo autem Patre (*a*) caput et pedes et cætera, quæ dicuntur, non sunt membra, sed per eorum vocabula efficientiarum diversitas indicatur: sic et animam non esse substantialem, sed affectum mentis internæ, et cogitationum locum, per quem Deus suam indicet voluntatem. *Juravit* ergo *Dominus, Deus exercituum*, id est, *Sabaoth* (pro quo, *virtutum* Septuaginta transtulerunt, se detestari superbiam Jacob, et domos ejus odisse. Hic Jacob secundum superius capitulum, ubi scriptum est: *Et nihil patiebantur super contritione Joseph*, aut decem tribus accipe, aut certe universam domum duodecim tribuum. Et traditurum civitatem cum habitatoribus suis; vel Samariam, vel certe Jerusalem, vel in communi utramque. Quod ad tempus Dumini Salvatoris referre possumus; post cujus adventum et passionem detestatus est Deus omnem superbiam, vel injuriam Jacob, qua [*Al.* quia] illum fabri filium et Samaritanum, et habentem dæmonium conclamabant (*Matth.* XIII; *Joan.* VIII); idcirco Jerusalem tradita est cum habitatoribus suis Romanis exercitibus. Et intantum contra eos Dei ira desævit, ut etiamsi remanserint decem viri in domo una, ipsi quoque moriantur, et propinquus, sive vicinus comburat cadavera mortuorum, ut efferat ossa de domo sua: quia præ morientium turbis, integra corpora efferri non valeant. Cumque jam lassus fuerit asportando, interroget eum qui in penetralibus domus est, utrum supersint quos sibi tradere debeat, et ille respondeat: Finis est, jam non habeo quem tibi tradam ad sepeliendum; et antequam non habere se juret, ille, qui interrogaverat, et foris erat, et non esse cognoverat, imperat ei, et dicit: *Tace, et non recorderis nominis Domini*. Hoc autem **317** idcirco commemorat, ut ostendat, nec malorum quidem pondere et necessitate compulsos velle nomen Domini confiteri, et in tantam apud Israel oblivionem, Dei venisse vocabulum, ut ne in simplici quidem juramento nomen ejus dignetur audire. Tenues historiæ lineas duximus, nunc allegoriæ imprimamus manum. Principes hæreticorum, qui propter delicias suas meum populum devorabant, et nihil patiebantur super contritione Joseph, primi du-

(*a*) Fortasse rectius Cisterciens. mss., *In Deo autem Patre, ut cætera quæ dicuntur*, etc.

centur ad pœnas, et auferetur hinnitus equi ex Ephraim: qui in Scripturis sanctis dupliciter accipitur, aut in superbiam potentiamque eorum, qui hinniunt, aut in libidinis magnitudinem. In superbiam malorumque consensum, ut ibi: *Hi in curribus, et hi in equis* (*Ps.* XIX. 8) Et: *Fallax equus ad salutem* (*Ps.* XXXII, 17). Et regibus Israel præcipitur, ne sibi multiplicent equos (*Deut.* XVII). Et in libro Job, vox equi clangori tubæ comparatur (*Job.* XXXIX). In Zacharia quoque legimus, quod Evangelii testimonio comprobatur, et refertur ad præsentiam Salvatoris: *Gaude nimis, filia Sion: prædica, filia Jerusalem. Ecce rex tuus venit tibi justus et Salvator: ipse mansuetus, et ascendens super asinam et pullum asinæ: et disperdet quadrigas ex Ephraim, et equos de Jerusalem* (*Zach.* IX, 9). In libidinis vero magnitudinem, et effrenatum coitus desiderium, ut in Jeremia, qui luxuriosos adulterosque describens, intulit: *Unusquisque super uxorem proximi sui hinniebat* (*Jer.* V, 8). Tales equos, Christi adventus, et Dei ira subnervat. Et jurat Dominus per semetipsum (quia majorem per quem juret non habet) se detestari omnes hæreticorum contumelias, et universas regiones eorum odisse (*Hebr.* VI). Quidquid enim loquuntur injuria est, et dignum Dei odio. Et ablaturum civitatem et conciliabula eorum cum his qui habitant, et populum videlicet, et magistros, etiamsi reliqui fuerint decem viri (qui si fuissent in Sodomis et Gomorrhis (*Genes.* XIX), nequaquam super eas descendisset incendium), omnes esse morituros ea morte, quæ ducit ad tartarum, de qua Ezechiel scribit: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* (*Ezech.* XVIII). Istorum ossa sepeliunt propinqui et domestici eorum, de quibus dicitur: *Sine*, **318** *mortui sepeliant mortuos suos* (*Luc.* IX, 60). Et ille qui foris est, et domum non ingreditur mortuorum; sed magis mortuos foras ejicit, imperat ei qui comburit mortuos, et dissolvit in cineres, et eorum ossa comminuit, ut taceat: et purissimum Dei nomen mortuo ore non maculet. Peccatori enim dicit Deus: *Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum* (*Ps.* XLIX)? Unde et nos providere debemus, ne mortui sepeliamus mortuos; sed ut magis viventes, eos qui sunt mortui, (*b*) producamus ad vitam. Quod si non fecerimus, imperatur nobis et dicitur: *Tace*, quia indigni Dei nomine judicamur.

(Vers. 12 seqq.) *Quia ecce Dominus mandabit, et percutiet domum majorem ruinis, et domum minorem scissionibus: numquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis? Quoniam convertistis in amaritudinem judicium, et fructum justitiæ in absinthium. Qui lætamini in nihili, qui dicitis: Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua? Ecce enim suscitabo super vos, domus Israel, dicit Dominus Deus exercituum, gentem, et conterent vos ab introitu Emath, usque ad torrentem deserti.* LXX: *Propterea ecce Dominus mandabit, et percutiet domum*

(*b*) Maluit Victor- *perducamus*.

magnam ruinis, et domum parvam scissionibus. Si persequentur in petris equi: si reticebunt ad feminas? quoniam convertistis in furorem judicium, et fructum justitiæ amaritudinem. Qui lætamini super nullo verbo (*a*) *bono, qui dicit: Nonne in fortitudine nostra habuimus cornua? Quia ecce ego suscitabo super vos, domus Israel, ait Dominus Deus* (*b*) *virtutum, gentem, et conterent vos: non ut introeatis in Emath, et usque ad torrentem Occidentis.* Quia in tantam rabiem prosiliistis, ut etiam mortis tempore, et imminentibus malis, nolueritis nomen Domini nominare: ideo mandabit Dominus, et percutiet domum majorem ruinis, et domum minorem scissionibus. Et mandat, quomodo percutit? Si percutit, quomodo mandat? Sed in eo quod mandat et jubet ministris, videtur ipse percutere. Quomodo in jubente Patre et faciente Filio, facat ipse qui jussit, impleto illo versiculo: *Ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit et creata sunt* (*Ps.* CXLVIII, 5). Omnia enim **319** per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, (*c*) quod factum est (*Joan.* I). Et in Ægypto, ubi primogenita quæ ab exterminatore cæsa referuntur, se Dominus interfecisse testatur (*Exod.* XII). Sic et in præsenti loco mandat Dominus, et ipse percutit per ministros domum majorem ruinis, id est, decem tribus, quæ appellabantur Israel, et domum minorem scissionibus, duas tribus, quæ regebantur a stirpe domus David. Et nota singulorum proprietates. Israel, quia majora peccaverat, feritur ruinis, et in æternam traditur captivitatem. Domus autem Juda, in qua erat templum, et quæ ex parte peccaverat, LXX annorum captivitate retinetur, et non percutitur ruinis, sed scissionibus. Scissa enim domus sarciri potest: ruinæ non tam instaurationem, quam ædificationem desiderant. Cujus utriusque domus ruinas, scissiones, equis et bubalis comparat, quorum priores in petris currere nequeunt, posteriores tam indomiti sunt, ut jugum cervicibus non recipiant, et cum silvestres boves sint, propter feritatem nolint terram vomere scindere. Vos autem cum equi et bubali naturam suam mutare non possint, mutastis naturam Dei, ut dulcem amarum faceretis, et fructum justitiæ ejus in absinthium verteretis, quæ est herba amarissima. Qui lætamini in nihili, vel idolis vitulisque aureis, qui nihil sunt dicente Esther ad Dominum: *Ne tradas sceptrum tuum his, qui non sunt* (*Esther.* XIV, 11), vel in nihili atque mendacio. Qui propria fortitudine putatis assumpsisse vos cornua et reges et potentiam, quibus ventilaretis inimicos. Quia igitur ista fecistis, ecce ego suscitabo super vos, o domus magna, et domus, minor quæ ferendæ estis ruinis et scissionibus, id est, o domus Israel et omnes duodecim tribus, gentem sævissimam Assyriorum et Chaldæorum, quæ vos conterat atque subvertat a principio usqus ad finem, a capite usque ad caudam, a terminis terræ vestræ, qui solem respiciunt, usque ad torrentem deserti, sive Occidentis, ut LXX transtulerunt, id est ab Emath, usque ad Rhinocoruram, inter quam et Pelusium rivus **320** Nili, sive torrens de eremo veniens, mare ingreditur. Emath supra Epiphaniam diximus, quæ ab Antiocho cui cognomentum Ἐπιφανὴς fuit, nomen sortita est. Qui autem putant quod hic domus Israel decem tribus significet, explanare non poterunt quomodo in comminatione dicatur adversus decem tribus, quod conterendæ sint ab Epiphania usque ad terminos Ægypti: quibus terminis, non utique decem tribus, sed omnes duodecim concluduntur, in quibus fuit etiam Judas et Benjamin. Quidam juxta anagogen, domum magnam et domum minorem, Judaicum populum significari putant, et de gentibus Ecclesiam congregatam. Illi enim magni propter patres vocantur, et legem, et prophetas: nos minores. quia absque Testamento fuimus et mandatis Dei, de quibus et in Cantico legimus: *Soror mea parvula est, et ubera non habet* (*Cant.* VIII, 8). Quæ domus magna et parva, in unam Dei familiam congregata, si non habuerit disciplinam, et Dei mandata non fecerit, percutietur ruinis et scissionibus. Quotiescumque ergo vel in persecutionibus. vel in hæresibus et schismatibus domus Dei, quæ est Ecclesia, corruit atque laceratur, Dei percutientis ostendit manum: quam si volumus effugere, comparationis audiamus et faciamus exemplum. In petris equi persequi non valent. Petra Christus est I *Cor.* X), qui donavit apostolis suis, ut ipsi quoque petræ vocentur: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (*Mat.* XVI, 18 Qui in istis petris fuerit, adversariæ potestates, quæ appellantur equi, de quibus supra diximus, persequi eum non poterunt, cursibus præpeditis, et per singulas petras corruentibus. Veniamus et ad aliam similitudinem, juxta consuetudinem nostram, editionem LXX interpretum disserentes, ne si hæreamus omnino Hebraico, illuisse lectoris diligentiæ, et tacendo de editione Vulgata, frustra eam proposuisse videamur. *Aut reticebunt*, inquit, *in* (*d*) *feminis*, haud dubium quin equos significet, de quibus supra dixerat. *Si persequentur in petris equi*. Isti equi, id est, contrariæ **321** fortitudines, qui insaniunt ad feminas,

(*a*) Additum *bono* Cisterc. ms. reticet, neque est in Græco textu, exceptis Barberino atque Aldina codicibus.

(*b*) Reponimus ex Cisterc. ms. *virtutum*: quæ propria est τῶν LXX interpretatio δυνάμεων: antea erat *exercituum*. Tum maluit Victor. *ut non introeatis*, pro *non ut*, etc.

(*c*) Recole quæ in cap. Ezechiel XXXVII, col. 432 et seq. annotamus. Mox habent mss. nostri, *Et in Ægypto primogenita*, absque intermedio *ubi*.

(*d*) Supra ubi textum proposuit, *ad feminas* legit: et quamquam, inquit Victor. Græce legitur ἐν θηλείαις, *in feminis*: clarior tamen sensus, *ad feminas*: quem ipse quoque D. Hieron. sequitur, dum statim subdit: *Isti equi, id est contrariæ fortitudines, qui insaniunt ad feminas*, etc. Non reticere autem ad feminas, significat se ad aspectum feminarum continere non posse, cujusmodi est illud Jeremiæ: *Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat*.

quando virilem viderint animum, et Dei fortitudine A roboratum, non audent accedere. Quando vero effeminatam mentem, et unguentis et deliciis enervatam, et in muliebrem versam mollitiem, statim insaniunt, et se tenere non possunt, et gestiunt ad libidinem. Sequitur: *Quia convertistis in furore judicium.* Convertit in furorem, judicium qui iratus judicat, et dicente Domino: *Non accipies personam in judicio* (*Deut.* XVI, 19). Et in alio loco: *Non misereberis pauperis in judicio; quia Dei judicium est* (*Exod.* XXIII, 3): ille irata ad judicandum mente descendit, immo cum causam nesciat, nec judicii noverit veritatem, ante præjudicat qualem debeat ferre sententiam: fructum quoque justitiæ, qui dulcissimus est, vertit in amaritudinem. Quod de una virtute diximus, intelligamus et de reliquis, prudentia, fortitudine, temperantia, quarum qui iratus fuerit, fructus capere non poterit, et cum ceperit, amari erunt. Unde dicitur in Isaia: *Væ qui dicunt dulce amarum, et amarum dulce* (*Isai.* V, 20). Hoc autem illi dicunt, qui non causas in judicando, sed personas considerant, et fructum Christi justitiæ, qui est dulcissimus, vertunt in amaritudinem. Quicumque igitur aut consanguinitate, aut amicitia; et econtrario, vel hostili odio, vel inimicitiis in judicando ducitur, pervertit judicium Christi, qui est justitia; et fructum illius vertit in amaritudinem. Qui hoc faciunt, lætantur in nullo verbo bono, sive *frustra*, ut Symmachus translulit, id est, ἀλόγως, et erecti in superbiam dicunt: *Nonne in fortitudine nostra habuimus cornua?* cum e regione justus in Domino glorietur, et dicat: *In te inimicos nostros ventilabimus* C *cornu.* Et in alio [*Al.* eodem] loco: *Non enim in arcu meo sperabo, et gladius meus non salvabit me Psal.* XLIII, 6, 7). Unde et in Exodo juxta Hebraicum, et Aquilæ editionem, legimus: *Et Moyses nesciebat, quia cornuta erat species* [*Al. facies*] *vultus ejus* (*Exod.* XXX, 29), qui vere dicere poterat: *In te inimicos meos cornu ventilo.* Legimus et in alio loco: *Et exaltabit cornu populi sui*: Et: *Exaltabit cornu Christi sui* (*Ps.* CXLIII, 14, *et Reg.* II, 10), et cornu altaris, et **322** munda animalia atque cornuta, quæ sola offeruntur Deo, quorum interpretatio non hujus est temporis. Ob hæc tanta peccata et extremam superbiam, quæ iniquitatem loquitur contra Deum, et ponit in excelso os suum, gentem sævissimam Dominus Deus omnipotens se suscitaturum esse dicit, quæ conterat, et tribulet eos, immo prohibeat ingredi in Emath, et usque ad torrentem Occidentis. *Emath* interpretatur *murus*, aut *murata.*

(*a*) Haud equidem opinor *Arabiæ*, sed *Araba*, Græce Ἀράβα, versum a Theodotione, quæ solemnis est illi vocis usurpatio ad planitiem significandam. Diximus hac de re sæpius ad librum Nominum; dicendumque erit non semel infra.

(*b*) Falsam hic lectionem obtrudunt Erasmus et Marianus, nempe: *Quibus verbis ostenditur nequaquam in eis a murata civitate exclusis muniri posse peccata*, etc., quod qui significet scire non possum. MART. — Duo Palatin. mss. *muniri*, pro *mori*, quemadmodum et veteres editiones Erasmi ac Victorii,

Vetabuntur itaque ab hac gente sævissima, cui supplicia delegata sunt, confugere ad civitatem munitam, quæ est cœlestis Jerusalem, ne introeant et salventur: in modum illius capituli quod in Genesi legimus, ubi posuit Deus Cherubim et flammeam rompheam (*Genes.* III), quæ vertitur ad custodiendam viam ligni vitæ, ut qui ejectus fuerat de paradiso, nequaquam illuc ingrederetur indignus. Quodque sequitur: *Usque ad torrentem Occidentis*, de sexagesimo septimo Psalmo interpretabimur, in quo scriptum est: *Cantate Domino, psalmum dicite nomini ejus: iter facite ei qui ascendit super occasum: Dominus nomen illi* (*Psal.* LXVII, 5). Nisi enim mala opera in nobis occiderint, Christus non ascendet super nos. Cumque illa occiderint, et Christum habuerimus aurigam: tunc nobis proficientibus et ad B meliora pergentibus in eodem psalmo imperabitur: *Cantate Deo, psallite Domino qui ascendit super cælum cœli ad Orientem* (*Psal.* LXVII, 33, 34). Unde et in mysteriis, primum renuntiamus ei qui in Occidente est, nobisque moritur cum peccatis, et sic versi ad Orientem, pactum inimus cum sole justitiæ, et ei servituros nos esse promittimus. Pro *torrente Occidentis*, Symmachus interpretatus est, *vallem campestrem*: Theodotio, *torrentem*(*a*) *Arabiæ*: Aquila, *torrentem qui est in planitie.* Quibus verbis ostenditur nequaquam in eis a murata civitate exclusis, (*b*) mori posse peccata, nec pervenire illos ad torrentem campestrem et planum sive deserti, qui torrens dicitur voluptatis, juxta illud quod legimus: *De torrente voluptatis tuæ potabis eos* (*Psal.* XXXV, 9).

(Cap. VII. — Vers. 1-3.) *Hæc ostendit mihi Dominus Deus*: *Et ecce* (*c*) *fictor locustæ in principio germinantium* **123** *serotini imbris*, (*d*) *et ecce post serotinum tonsor* (sive *tonsura*) *regis. Et factum est cum consummasset comedere herbam terræ, et dixi*: *Domine Deus, propitius esto, obsecro*: *quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? Misertus est Dominus super hoc*: *non erit, dixit Dominus.* LXX: *Sic ostendit mihi Dominus*: *Et ecce fetus locustorum veniebat matutinus*: *et ecce bruchus* (*e*) *unus God rex. Et erit si compleverit, ut devoret fenum terræ, et dixi*: *Domine Deus, propitius esto*: *quis suscitabit Jacob, quoniam modicus est. Pœniteat te, Domine, super hoc*: *et hoc non erit, dicit Dominus.* Non solum ea quæ multa post sæcula futura sunt proheticus sermo prædicit, D sed et vicina, et quæ statim vaticinium consequantur. Solemus enim homines multo plus de nobis, quam de posteris cogitare, dicente Ezechia: *Fiat pax in diebus meis* (IV *Reg.* XX). Ut qui viderint re-

quæ præterea addunt *contra peccata.*

(*c*) Mendose retinuit Martian. *victor*, quod et Victorius pridem, et mss. omnes, resque demum ipsa clamat emendandum *fictor.*

(*d*) Unus Cisterciens. ms. ferme ad Hebraic. ac Vulgatam editionem: *Et ecce serotinus post tonsorem* (sive *tonsuram*) *regis.* Impressam lectionem probat magis Hieronymi subnexa expositio.

(*e*) Idem ms. *in* pro *unus*: et quidem pro εἷς Græca Complutens. editio εἰς præfert.

bus expleta quæ ante nuntiata sunt, convertantur A ad cultum Dei, in cujus prophetis divinationis est veritas. Ostendit igitur Dominus Semnacherib regem Assyriorum cum infinita exercitus multitudine, instar locustæ universa tondenti, esse venturum in principio imbris serotini, quando extrema Dei omnipotentis misericordia indigebat Israel: hujus autem locustæ fictor et creator est Dominus. Quæ locusta venit in principio imbris serotini, quando cuncta virent et parturit omnis ager, et diversarum arborum flores in sui generis poma rumpuntur. Et ut uno sermone indicem quod volo, cunctarum abunduntiam rerum, flores arborum, atque herbæ segetum pollicentur. Has autem locustas, quæ primo vere volitabant, bruchus innumerabilis sequebatur, qui veniebat post imbrem serotinum, et appellabatur tonsor vel tonsura regis, eo quod universa vastaverit, et nihil penitus reliquerit herbæ virentis in terra. Hunc tonsorem, sive tonsuram, Isaias acutam novaculam vocat (*Isai.* VII), quæ pilos omnes et capillos Israelitici corporis raserit. Cumque, ait, dubitarem, quæ esset ista novacula, statim intulit, regem Assyriorum. Novacula igitur et tonsor **324** regis, exercitus Chaldæorum est, qui in modum bruchi universa populatus est, et non solum fruges sed ligna, fenum, stipulamque consumpsit. Factum est autem cum consummasset bruchus qui venerat post locustam comedere herbam terræ, et propheta intelligeret quod videbat, ad preces vertitur, et ait: *Domine Deus, propitius esto, obsecro.* Nolo in subversione populi mei mea verba compleri: nolo me ad hoc electum de pastorum numero, ut ruinam de- C cem tribuum nuntiem. Quis enim poterit suscitare Jacob, nisi tu solus? quo allidente, nullus est qui suscitet. Parvulus est Jacob, et crebra hostium incursione deletus. Cumque ille precaretur, et interioris hominis lacrymas funderet, misertus est Dominus super hoc, et respondit: Non perdam omne genus Israel, reliquiæ salvæ erunt. Aut certe sic accipiendum: duo pariter futura conspexit. Primum locustam, deinde bruchum. Pro utroque Dominum deprecatus est, et in uno tantum exauditur, ut bruchus usque ad internecionem cuncta non vastel. Locusta autem volitans quædam devoret, quædam integra derelinquat. Videntur mihi LXX interpretes, verbum Hebraicum GOZI (גזי) quod interpretatur *tonsor*, sive *tonsura*, intellexisse (*a*) GOG, ZAI litteram VHU arbitrantes, et bruchi innumerabilem multitudinem Gog genti sævissimæ comparasse, quæ terram Judæam vastatura describitur. Quid autem voluerit Aquila dicere: *Ecce serotinus post Gazæ regem*, cum Gaza verbo Hebraico AZA עזה appelletur, non satis intelligo, nisi forte ipsum sermonem GOZI (גזי) posuit, et paulatim in *Gazam* errore corruptus est. Dicamus et spiritualiter: qui post opera justitiæ (de quibus in propheta dicitur: *Seminate vobis in justitia, et innovate vobis novalia*: *et ne seminetis super spinas* (*Osee* X, *et Jer.* IV) gratia peccata commiserint, inducitur super eos fctus, vel generatio locustarum veniens matutina, quando transeuntibus noctis tenebris incipiunt sua peccata cognoscere, et quia non egerunt pœnitentiam **325** adducitur bruchus, qui appellatur Gog. rex: *Gog.* autem in linguam nostram vertitur (*b*) *tectum*, superba quædam et arrogans fortitudo. Cumque terræ nostræ fenum stipulamque consumpserit, quicumque sancti in populo fuerint, veniam præcabuntur, et dicent: *Domine Deus, propitius esto.* Quis enim alius suscitare poterit Jacob (*Isa.* X)? quis medicorum B sanare αἱμορροοῦσαν, nisi tu solus, ad cujus tactum fimbriæ, statim sanitas redit (*Luc.* VIII)? Parvulus est enim Jacob, sive modici numeri, quia nulla in eis vel pauca virtutum remansere vestigia. Pœniteat te, Domine, super hoc, quod te facturum tuo populo comminatus es. Pœnitentiam autem Dei in Scripturis sic debemus accipere, quomodo somnum et iram: non quod Deum pœniteat, aut mutet sententiam, qui loquitur per prophetam: *Ego Deus, et non mutor* (*Mal.* III, 6). Et cui nos dicimus: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (*Ps.* CI, 28); sed quod, nobis ad meliora conversis, et ipsum pœniteat sententiæ suæ, ut nec justo reddat præmia quæ promisit, si declinaverit ad iniquitatem, nec peccatori pœnas, quas comminatus est, si conversus fuerit ad salutem. Dicitur ad eum qui acturus est C pœnitentiam: *Ne dederis somnum oculis tuis, neque dormitationem palpebris tuis, ut libereris quasi damula de cassibus, et sicut avis ex laqueis* (*Prov.* VI, 4, 5). Qui si Domini primum mandata contempserit, et postea in angustiis constitutus evigilare cœperit, suscitat Dominum dormientem sibi, et dixit: *Exsurge, quare obdormis, Domine* (*Ps.* XLIII, 23)? Econtrario, qui thesaurizaverit sibi iram in die iræ, Deum iratum sentiet (*Rom.* II). Quod si egerit pœnitentiam, ira vertetur in misericordiam, et cum perturbationibus nostris atque virtutibus in utramque partem pœnarum atque clementiæ Dominus commutabitur.

(Vers. 4 seqq.) *Hæc ostendit mihi Dominus Deus, et ecce* (*c*) *vocavit judicium ad ignem Dominus Deus*: *et* D *devoravit abyssum multam et comodet simul partem. Et dixi*: *Domine Deus*: *quiesce, obsecro*: *quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? Misertus est Dominus super hoc*: *sed et istud non erit, dixit Dominus Deus.* LXX: *Sic ostendit mihi Dominus Deus, ei ecce vocavit* **326** *judicium in igne Dominus Deus, et devoravit abyssum*

(*a*) Iterum idem ms. GOI pro GOG quod quidem verius videatur, si quod ait Hieron. dumtaxat in ז *vau* commuterunt ן *zain* perquam similem litteram. Verum legisse eos liquet γώγ, *gog.* Quamobrem Victorius, si, inquit, LXX quod Hebraice est גזי *Gozi*, interpretati sunt גיג *Coq*, necesse est ut pro ז *zasm* non ו *vau*, sed ג *gimel* acceperint. At vero cum *Goi* legerint, ad *Gog* significandum illud retulisse potuerunt.

(*b*) Duo mss., *vertitur* δῶμα, *id est tectum.*

(*c*) Sic Palatin. mss, quibus fere concinit et Cisterc. Vulgata, *vocabat.* Antea erat, *vocabit.* Mox quoque pro *comedet*, unus Cisterc., juxta Vulgat., *comedit.*

multam, et comedit partem, et dixi : Domine Deus, desine, quis suscitabit Jacob, quoniam parvulus est? Pœniteat te, Domine, super hoc, et hoc non fiet, dicit Dominus Deus. Primum Dominus ostendit prophetæ fictorem locustarum in principio germinantium serotini imbris, et postimbrem serotinum, tonsorem regem, sive regis, et ut verbum exprimamus e verbo, tonsuram regis Sennacherib, qua cuncta decem tribuum totonderit atque vastaverit. Nunc idem Dominus ostendit Nabuchodonosor, immo vocat et venire præcipit contra Judam et Jerusalem. Vocat autem, ut templum et Jerusalem igne succendat, et faciat in igne judicium, de eo qui quondam fuit populus suus. Cumque venisset ignis ad judicium, ut impleret Domini jussionem, devoravit abyssum multam, et comedit simul partem, cunctas urbes Judææ, et partem Domini quæ vocabatur templum ejus. Cum que hoc propheta vidisset, dixit ad Dominum, non ut supra, *propitius esto, obsecro*: sed *quiesce*, vel *desine*; ut quem cœpisse jam viderat, cessare precibus impetraret: præsertim cum nullus sit alius qui jacentem et parvulum et humiliatum Jacob valeat suscitare, nisi Dominus qui potest captos in Chaldæamque translatos reducere in terram Judam. Quia vero semel juxta Osee prophetam et Psalmistam dicentem: *Filii Ephraim intendentes et mittentes arcum, conversi sunt in die belli* (*Ps.* LXXVII, 9), decem tribus ad hæreticorum personam retulimus, quæ appellabantur Israel, et duas, quibus Judas præerat, ad Ecclesiam et Ecclesiæ peccatores, qui confitentur quidem rectam fidem, sed propter vitiorum sordes purgantibus se indigent flammis: idcirco nunc Dominus ad ignem judicium vocare se monstrat: ut uniuscujusque opus quale sit ignis probet (I *Cor.* III), et impleatur illud quod scriptum est: *Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma quam succendistis* (*Isai.* L, 11). Unde et ad Babylonem dicitur: *Habes carbones ignis, sedebis super eos; hi erunt tibi in adjutorium* (*Isai.* XLVII, 14, *sec.* LXX). Et in psalmo, Lingua dolosa et plena mendaciis, igne carbonum dicitur esse purganda: **327** *Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis aculæ, cum carbonibus desolatoriis* (*Ps.* CXIX, 3, 4). De his altaris carbonibus desolator carbo duorum Testamentorum forcipe prenditur, et Isaiæ labia purgat immunda, ut possit verbum Domini prophetare (*Isai.* VI). Vocatus autem ignis ad judicium, devorat primum abyssum, id est, omnia genera peccatorum, ligna, fenum, stipulam, et postea comedit simul partem, hoc est, ad sanctos illius pervenit, qui in peculium Domini et in ejus parte reputantur; tempus enim est ut incipiat judicium a domo Domini. Et in Ezechiele præcipitur his qui pœnas illaturi sunt: A *sanctis meis incipite* (*Ezech.* IX). Et in Apostolo legimus: *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvus erit; sic tamen quasi per ignem* (I *Cor.* III). Cumque omnes fuerimus in peccato, et jacuerimus ad sententiæ veritatem, miserebitur Dominus nostri, et quia parvuli sumus, resurrectionis nos tempore suscitabit, sive suscitabit per virtutes qui in vitiis jacebamus, hoc Domino promittente, atque dicente: *Sed et istud non erit.* Pulchre autem dixit, *sed et*: quia jam supra dixerat: *hoc non erit.* Non enim in finem irascetur, neque in æternum comminabitur (*Ps.* CII). Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras. Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus B timentibus se.

(Vers. 7 seqq.) *Hæc ostendit mihi: Et ecce Dominus stabat* [Vulg. *stans*] *super murum litum, et in manu ejus trulla cæmentarii. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Trullam cæmentarii. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel. Non adjiciam ultra superinducere eum, et demolientur excelsa idoli, et sanctificationes Israel desolabuntur, et consurgam super domum Jeroboam in gladio.* LXX: *Sic ostendit mihi Dominus: Et ecce vir stabat super murum adamantinum, et in manu ejus adamas. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Adamantem. Et* **328** *dixit Dominus ad me: Ecce ego injiciam adamantem in medio populi mei Israel. Nequaquam ultra addam ut pertranseam eum, et dissipabuntur aræ risus, et sacrificia* C *Israel desolabuntur, et consurgam super domum Jeroboam in gladio.* Priusquam de *adamante* disseramus, quem Symmachus et LXX, pro eo quod in Hebraico ENACH אנך scriptum est, transtulerunt, dicendum est breviter, quod hoc verbum (a) Aquila γάνωσιν, Theodotio, τηκόμενον interpretati sunt: quorum alterum *stannaturam*, alterum *labescentem* significat: ut illa sartago (quam legimus in Ezechiele (*Cap.* IV), in qua populi obsidione vallati, frixura significatur [*Al.* signetur], etiam in decem tribubus, et in regno Jeroboam (qui nepos erat Jehu, sub quo prophetia hæc cernitur) (IV *Reg.* I) per stannaturæ vocabulum demonstretur. Dominus itaque cernitur stans supra murum stannatum sive litum, et in manu ejus stan- D natio sive trulla cæmentarii, qua solent superinduci parietes, et non solum pulchritudinem accipere, sed et fortitudinem contra injuriam imbrium et creberrimas tempestates. Legimus in Ezechiele (*Cap.* XIII). Dominum comminantem, quod tempestate et grandine consurgente, nequaquam linat nec vestiat parietem Israel, sed dimittat eam pluviis dissipari.

(a) More suo mutant hanc lectionem Græcam Erasmus et Marianus, fictam aliam ponentes, ἀλειφωσιν scilicet, quæ causa erroris fuit lexicographis, præsertim medico Constantino, qui hanc vocem ex Hieronymo sumptam Amos cap. VII interpretantur. In hunc modum: Ἀλείφωσις-εως, ἡ, *stagnatura*, sic Hieronymus *in cap.* IX *Amos prophetæ*. Porro γάνωσις, genuina vox Aquilæ et lectio Hieronymi, interpretatur a nobis *splendor*, et *illustratio* sive illustramentum, quod maxime convenit *stanno* sive *stannaturæ*, de qua sermo est in hoc commentario. MART.

Unde et nunc dicit ille, de quo scriptum est: Structor maceriæ vocabitur, ipse angularis lapis, ædificator domus, quod deponat trullam in medio populi sui Israel, et cessare faciat atque torpere, ut nequaquam ultra superinducat eum, et suo vestiat ac tueatur auxilio. Cumque Dominus protectionem suam, et, ut ita dicam, parietis vestimentum trulla cessante subtraxerit, tunc demolientur excelsa idolorum, quæ Hebraice appellantur BAMOTH (במות), et sanctificationes decem tribuum desolabuntur, ut destruantur Dan et Bethel, in quibus adorabantur vituli aurei. Diximus ut potuimus quid ab Hebræis nobis juxta historiæ sit traditum veritatem: transeamus ad anagogen, de (a) Xenocrate, qui scribit super lapidum gemmarumque naturis pauca verba ponentes: « Adamas sui nominis lapis est, quem Latine **329** *indomitum* possumus appellare: eo quod nulli cedat materiæ, nec ferro quidem. Nam si ponatur super incudem, et gravi ictu feriatur mallei, antea incus et malleus vulnus accipiunt, quam adamas conteratur. Cumque ignis omnia domet, et universa metalla consumat, reddit adamantem duriorem, ut ne parvulum quidem in eo angulum vis nimii ardoris obtundat. Vidi et in auro adamantem magnitudine millii: cumque vicinum consumantur aurum longo usu ac nimia vetustate, solus adamas non atteritur, et nulla lima imminui potest; sed econtrario limam terit, et quidquid attigerit, lineis sulcat. Hic lapis durissimus et indomabilis solo hircorum cruore dissolvitur, et missus in calidum sanguinem, perdit fortitudinem suam. Est autem parvus et indecorus, ferrugineum habens colorem, et C splendorem crystalli. Quatuorque adamantis genera describuntur. Primus est Indicus; secundus Arabicus: tertius Macedonicus: quartus Cyprius, pro qualitate regionum plus vel minus duritiam possidentes. Dicitur quoque in electri similitudinem venena deprehendere, et maleficis resistere artibus. » Talis est Dominus et Salvator: qui *cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo: humilians semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* (*Phil.* II). De quo Isaias scribit: *Non est species illi* [*Al. illius*], *neque decor: vidimus eum et non erat pulchritudo: despectum et novissimum hominum, virum dolorum, et* D *scientem ferre infirmitatem* (*Isai.* LIII, 2). Hic stat supra murum adamantinum, id est, super sanctos et apostolos suos, quibus donavit, ut et ipsi adamantes vocarentur, et a nullo superati dicerent: *Qui nos separabit a charitate Cristi? tribulatio, an angustia an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an* A *gladius?* Et iterum: *Certus sum, quia neque mors neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro* (*Rom.* VIII, 35 *seqq.*). Petrus quoque qui, erat fortissimus adamas, portæ inferorum non **330** prævaluerunt adversus eum (*Matth.* XVI). Hic vir, et Dominus, qui stat super murum adamantinum, habet in manu sua adamantem, qui nisi Dei teneatur manu, et illius valletur auxilio, omnem perdit fortitudinem, dicente Domino in Evangelio: *Nemo potest rapere de manu Patris mei* (*Joan.* X, 29). Et in tantum robustus est, ut dicatur ad eum: *Si transieris per ignem, flamma non comburet te* (*Isai.* XLIII, 2): quantoque magis tentationibus cæditur, tanto fortior B fit, et pro nomine Salvatoris inter flagella lætatur. Cumque a nullo superari queat, solo mortiferæ libidinis calore dissolvitur. Hæc enim sanguinis hircorum et ipsius hirci dicitur esse natura, ut sit ad libidinem calidissimus, et quod ignis edomare nequeat, solus illius dissolvat cruor. Ponit ergo Dominus hujuscemodi adamantem in medio populi sui Israel, et ultra non transit eum, nec dimittit ut dissipentur aræ, quæ risu et subsannatione sunt dignæ, et omnia hæreticorum mysteria domumque Jeroboam, qui primus Dei populum separavit, percutiat gladio, atque subvertat.

(Vers. 10 seqq.) *Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel: Non poterit terra* C *sustinere universos sermones ejus. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam: Israel autem captivus migrabit de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, gradere* [*Al. egredere*]: *fuge in terram Juda, et comede ibi panem, et ibi prophetabis, et in Bethel non adjicies ultra ut prophetes: quia sanctificatio regis et domus regni est.* LXX: *Et misit Amasias sacerdotes Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Congregationes facit contra te Amos in medio domus Israel; non poterit terra sustinere omnes sermones ejus. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam: Israel autem captivus ducetur de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, egredere* [*Al. gradere*], *recede in terram Juda, et ibi vive, et ibi prophetabis: in Bethel autem non adjicies ultra prophetare, quia sanctificatio regis est, et domus regni.* D Salomonis proverbium est, immo mandatum: *Noli arguere malos, ne oderint te* (*Prov.* IX, 8): Et econtrario de bonis præcepit: *Argue sapientem, et diliget te.* In alio quoque loco: *Qui arguit*, inquit, *hominis vias, gratiam habebit magis quam is qui loquitur quæ delectent* (*Prov.* XXVIII, 23). Itaque **331**

(a) Non illo quidem celeberrimo Platonis auditore cujus vitam et scripta recensuit Laertius; sed juniore alio Aphrodisiensi, qui medicam callebat artem, et claruit Tiberii ætate, passimque a Plinio et Galeno, Tralliano et Aetio laudatur. Quin etiam librum, ex quo is thæc Hieronymus describit, cum dem colligas esse, quem citat Galenus lib. X *Simplicium Medicamentorum*, ubi de vespertilionum agit sanguine: videlicet περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζώων ὠφελείας, *De percipienda ab animantibus utilitate.* Enimvero ita persuadent, quæ hic de hirci sanguine emolliendo adamanti disputantur.

et Amos emendationis affectu loquebatur ad populum et ex sermonibus Dei terribilia minabatur, ut agentes pœnitentiam, reverterentur ad Deum et idola desererent. Tunc sacerdos Bethel, in qua erat vitulus aureus, quem constituerat Jeroboam filius Nabath (III *Reg*, XII) et alii qui illi in imperio successerant, mittit ad Jeroboam nepotem Jehu, qui ei nuntiet, dicens : *Rebellavit contra te Amos*, sive congregationes facit atque conventus in medio regni tui, Israel, et tanta loquitur, ut terra regni tui verba ejus sustinere non possit. Audet autem mittere ad regem Israel quasi pontifex : metuens ne si populus convertatur ad cultum Dei, ille sacerdotii perdat gloriam. Cumque duo audierit, demolientur excelsa idolis, sive aræ risus, et sanctificationes, vel cæremoniæ Israel desolabuntur, et consurgam super domum Jeroboam in gladio, eo quod idola penitus destruantur, quibus præerat Amasias sacerdos, et contra Jeroboam Deus consurgat in gladio nisi egerit pœnitentiam : ille de sua non mandat injuria, ut de regis tantum contumelia dolere videatur. *Hæc enim*, inquit, *dicit Amos*. Erras, calumniator. In omnibus enim sermonibus suis non quasi ex se propheta loquitur, sed semper præponit in titulo *Hæc dixit Dominus*. Igitur quæ locutus est Dominus Amos prophetam dixisse commemorat, ut magis regem provocet ad vindictam. Quæ sunt quæ dicit Amos ? *In gladio morietur Jeroboam*. Et in hoc mentiris : non enim dixit, *morietur* ; si enim hoc dixisset, videbatur non suscipere pœnitentiam : sed, *consurget Dominus super domum Jeroboam in gladio* : comminans pœnam, non inferens. Nec dixit : *In gladio morietur Jeroboam* : sed, *consurgam in gladio : super domum Jeroboam*. Jeroboam quippe gladio non est mortuus, sed domus ejus, id est, filius Zacharias, Deo percutiente, deletus est. *Et Israel*, inquit, *captivus migrabit de terra sua* : adde et cætera, si non egerit pœnitentiam. Porro Jeroboam vanissima Amasiæ mandata contemnens, nihil ad ea quæ ille mandaverat voluit respondere : unde ipse sibi assumit auctoritatem sacerdotalis fastigii, et loquitur ad Amos : *Qui vides, gradere : fuge in terram Juda*. Prophetæ, ut crebro diximus, **332** prius appellabantur videntes, quia quæ ventura dicebant, cordis oculis intuebantur. Quærat prudens lector, quare videntem vocet et nomine prophetali, quem de terra Israel exire compellit? Cui respondendum est : aut cum irrisione eum dicere κατὰ ἀντίφρασιν, quod omnia mentiatur : aut quia videbat multos esse in populo, qui cum libenter audirent : propter quod et regi retulit, *congregationes facit contra te Amos* : aperte injuriam non audet facere, ne audientes lædere videatur. Vade, inquit, in terram Juda, in qua natus es, ubi libenter audiuntur insani : et comede ibi panem tuum, vel ibi vive, aut certe exerce artem tuam per quam tibi reperias cibos, et ibi vaticinare qui habes multos quos consuevisti seducere : in Bethel autem, in qua ego sum sacerdos, ultra non adjicies prophetare, quia sanctificatio regis est, et domus regni. Et hoc quasi falsus sccerdos loquitur adulans regali fastigio, ut non dicat : sanctificatio Dei nostri est, et domus idoli ; sed sanctificatio regis et domus regni : hanc habentibus cunctis qui falsos deos colunt consuetudinem, ut superbiam suam regibus imputent, et quod ipsi faciunt, rex fecisse videatur. Omnia quæ de Amasia, et Jeroboam, et Israel, et Amos interpretati sumus, προπολογιακῶς ad hæreticos referenda sunt : quorum sacerdos Amasias solet interdum mittere ad Jeroboam regem hæreticum, atque hæreticorum patronum, et sanctos viros ac præcones fidei accusare apud eum, et jubere doctoribus, ne prædicent in Israel, ne contra regis faciant voluntatem ; quia Bethel, hoc est, *domus Dei*, et falsa Ecclesia sanctificatio regis sit, et domus regni. Solent enim dicere : Imperator nobis communicat, et si quis eis restiterit, statim calumniantur : ergo tu contra imperatorem facis ? Augusti mandata contemnis ? Et tamen conside remus, quod multi reges Christiani qui persecuti sunt Ecclesiam Dei, et Arianam impietatem in toto orbe fundare conati sunt, vincant in scelere Jeroboam regem Israel. Ille enim falsi sacerdotis mandata despexit, nec ad suggestionem ejus quidquam voluit respondere. Isti autem cum multis Amasiis sacerdotibus suis, fame et penuria, carceribus et exsiliis **333** Amos prophetam et sacerdotes Domini necaverunt.

(Vers, 14 seqq.) *Et respondit Amos, et dixit ad Amasiam : Non sum propheta ego, et non sum filius propetæ, sed*(a) *opilio ego sum vellicans sycomoros : et tulit me Dominus cum sequerer gregem, et dixit ad me* [Vulg. addit *Dominus*] ; *Vade, propheta ad populum meum Israel, et nunc audi verbum Domini : tu dicis, Non prophetabis super Israel, et non stillabis super domum idoli. Propterea hæc dixit* [Vulg. *dicit*] *Dominus : Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui, et filiæ tuæ in gladio cadent, et humus tua funiculo metietur, et tu in terra polluta morieris, et Israel captivus migrabit de terra sua.* LXX : *Et respondit Amos, et dixit ad Amasiam : Non eram propheta ego, neque filius prophetæ, sed pastor vellicans sycamina* [Al. *mora*] *et tulit me Dominus ex ovibus, et dixit Dominus ad me : Vade, et prophetiza super populum meum Israel et nunc audi sermonem Domini : tu dicis, Noli prophetare super Israel, et ne congreges audientes contra domum Jacob. Propterea hæc dicit Dominus : Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui et filiæ tuæ in gladio cadent, et terra tua funiculo dividetur, et tu in terra immunda morieris ; Israel autem captivus ducetur de terra sua.* Hoc quod beatos apostolos fecisse Scriptura commemorat, quando denuntiaverunt eis Scribæ et Pharisæi ne docerent in nomine Jesu ; et illi responderunt dicentes : *Obedire Deo magis oportet quam* [Al. *an*] *hominibus* (*Act.* IV, 16), etiam Amos prophetam fecisse cognoscimus, qui jubente idolorum

(a) Victor., ad Vulgat. edit. *armentarius*, pro *opilio* posuit, quod et Hieron. in subnexa probat expositione.

pontifice, ne prophetaret, in Bethel, non solum prophetat, et ostendit se magis Deum timere mittentem, quam illum prohibentem ; sed audacter et libere ipsi denuntiat supplicia qui vetare conatus est, et Dei Impedire sermonem. Non solum, inquit, non sum propheta, sive non eram (quorum alterum humilitatis, alterum veritatis est) nec filius prophetæ, nec de prophetali stirpe descendens : sed cum essem armentarius et ruborum mora distringerem, tulit me Dominus sequentem greges. Pro armentario, qui Hebraice dicitur BOGER (בוקר) Aquila et Symmachus et Theodotia, et quinta editio βουκόλον transtulerunt, qui armenta pascit, non oves. Soli Septuaginta αἰπόλον dixerunt : qui propter pastor caprarum **334** appellatur ἀπὸ τοῦ αἰπολίου, quod interpretatur quidem grex, qui in altioribus conversatur : ut ostendat greges caprarum semper rupes et asperas cautes et altiora conscendere. Sed quoniam infert : *Et tulit me Dominus* ἐκ τῶν προβάτων, id est, *de pecoribus*, videtur *oves* magis significare, quam *capras* : licet in principio Levitici legerimus, et oves et capras, pecorum nomine demonstrari. Ita enim Dominus loquitur. *Si obtulerit* τῶν ἀπὸ προβάτων ; id est *de pecoribus Domino, agnum, vel hædum, et ovem, sive caprum* (*Levit.* I, 10). Porro hoc quod ait, *vellicans sycamina*, quod Aquila interpretatus est, *scrutans sycomoros*, et Symmachus, *habens sycomoros* quidam ita edisserunt, ut sycamina velint appellari genus arborum, quæ Palæstinæ nascuntur in campestribus, et agrestes afferunt ficus, quæ si non vellicentur, amarissimas cariculas faciunt et a culicibus corrumpuntur. Nobis autem (quia solitudo in qua morabatur Amos, nullam hujuscemodi gignit arborem) magis videtur *rubos* dicere, qui afferunt *mora*, ac pastorum famem et penuriam consolantur. Utcumque voluerit lector accipere, hoc dicendum est, (a) quod humilem pastorem et rusticum assumpserit Dominus, et miserit ad populum suum Israel, et præceperit ei, ut egrediens de terra sua, Samariam pergeret : et ibi quæ ventura sunt prophetaret. Quia igitur Domino, inquit, jubente ut loquar, tu Amasia dicis mihi : *Noli prophetare super Israel, et non stillabis super domum idoli* ! audi quæ contra te Dominus comminetur. Pro *domo idoli*, in Hebraico scriptum est BETH ISAAC (קית יצה), id est, *domus risus* (Isaac enim *risus* interpretatur), quod LXX transtulerunt, *domum Jacob*, nomen pro altero nomine, et non rem intelligentes. Rursum ubi nos posuimus, *Et non stillabis* : Symmachus interpretatus est, *non increpabis*. Stillare autem prophetas, idioma Scripturarum est : quod non totam Dei simul inferant iram, sed parvas stillas comminatione denuntient. Quia ergo dixisti mihi, *non prophetabis*, uxor tua in civitate fornicabitur, quod melius interpretatus est Symmachu, πορνευθήσεται : non quod ipsa fornicetur, sed quod passivo genere ab aliis construpata **336** sustineat fornicationem. Grandis autem dolor, incredibilisque ignominia, quando maritus in media civitate, præsentibus cunctis, uxoris injuriam prohipere non potest. Filii quoque, inquit, tui, et filiæ tuæ gladio cadent. Non est tantus dolor in filia constuprata, quantus in uxore polluta, nec tantus dolor in uxore occisa, quantus in filiis trucidatis. Maritus enim libentius (b) audit uxorem interfici, quam pollui. Nec hoc sufficit ad injuriam, nisi et terra ipsius funiculo ab hostibus dividatur, et novos cultores recipiat. Ipse quoque Amasias, qui nunc gloriatur in sacerdotii potestate, nequaquam morietur in terra sua, sed ductus in captivitatem morietur in terra quæ polluta est idolis, et non ante morietur, nisi populum quem deceperat, servientem videat atque captivum. Secundum tropologiam, Amasias sacerdos interpretatur robustus et rigidus (*Al.* frigidus), eo quod rebellis et ferox ecclesiasticum virum et vere prophetam velet Dei (c) verba proferre et doctrinam, et errantem populum corrigere prohibeat. Hujus uxor falsa Ecclesia patebit fornicationi omnium : et filii ejus ac filiæ quas male in errore generavit, Domini mucrone ferientur : humus quoque illius et universa possessio erit pars dæmonum, et ipse morietur in terra polluta, quæ non habent habitatorem Deum, sed multis pravæ religionis contaminetur erroribus, et omnis populus qui falsum sib i nomen assumit Israel, captivus migrabit de terra sua, ut non serviat Deo, sed hæreticorum ac dæmonum jugo colla submittat.

(Cap. VIII. — Vers. 1 seqq.) *Hæc ostendit mihi Dominus Deus : Et ecce uncinus pomorum, et dixit : Quid tu vides, Amos ? Et dixi : Uncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me : Venit finis super pogulum meum Israel, non adjiciam ultra ut pertranseam eum, et stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus. Multi morientur, in omni loco projicietur silentium.* LXX : *Sic ostendit mihi Dominus Deus : Et ecce vas aucupis. Et dixit : Quid tu vides, Amos ? Et dixi, Vas aucupis. Et dixit Dominus ad me ; Venit* (Al. *Veniet*) *finis super populum meum Israel : non addam ultra* **335** *ut pertranseam eum ; et utulabunt laquearia templi in die illa, dicit Dominus Deus. Multi cadentes erunt : in omni loco injiciam silentium.* Quod Jeremias sub virga cernit vigilatum, sive nucis (*Jerem.* I) eo quod vigilaverit super peccata populi sui, ne quasi clausis ei conniventibus oculis eorum rum mora nigre afferentium, quæ famem et penuriam pauperum consolantur, qui si multa comederint, statim in morbum dysentericum incurrunt.

MART.

(a) *Æpolus* fuit Amos propheta juxta LXX, consequenter et infimus inter pastores : nam Donatus in Vita Virgilii ait αἰπόλους infirmos esse inter pastores. Est autem αἰπόλους pastor proprie caprarum, id est, *caprarius*, sive ποιμὴν τῶν αἰγῶν. et αἰγονόμος, hoc est *caprarum ductor*. Vidi ego sæpius in Vasconia hujuscemodi pastores ruborum mora distringentes quia maxima est in regionibus nostris copia rubo-

(b) Nostri omnes mss. *habet*, pro *audit* : et paulo inferius *moriatur*, constanter, pro *morietur*. Denique unus Palatinus, *servientem idolis videat*, etc,

(c) Duo Palatin. *velet Dei proferre doctrinam*, etc

delicta non viderit : hoc nunc Amos adversus Judam et Israel pariter intuetur sub specie uncini, qui Hebraice appellatur CHELUB (כלוב) et a LXX in *vas aucupis* vertitur : cum *auceps* proprie MOCES (מוקש) nuncupetur, sicut supra in hoc eodem propheta legimus : *Si cadet avis super terram sine aucupe*. Et est sensus : Sicut uncino rami arborum detrahuntur ad poma carpenda : ita ego proximum captivitatis tempus attraxi. Et ut sciamus hoc esse quod dicimus, ipse interpretatur Deus, quid significet visio, quam prophetæ ostenderat. *Venit finis super populum meum Israel*. Quodque sequitur : *Non adjiciam ultra ut pertranseam eum*, hoc significat, quod iniquitates populi sui ultra non transeat, nec negligat, neque impunita scelera transire permittat Et ne solum de decem tribubus dicere videretur, intulit : *Stridebunt cardines templi*, sive *laquearia in die illa, dicit Dominus*. Hoc autem ὑπερβολικῶς accipiendum est, quod tam grave malorum pondus incumbat ; ut ipsi quoque portarum cardines et excelsa laquearia ululent, et incredibilem sentiant vastitatem : quando multi morientur, et captis habitatoribus vel occisis, in omni loco projiciatur silentium. Sin autem voluerimus legere pro uncino pomorum *vas aucupis*, hoc dicendum est, quod quomodo aucupes visco vel retibus aves volantes per aerem, et sublimius discurrentes ad terram detrahit, sic Deus per Sennacherib sive Nabuchodonosor, quos nunc aucupes intelligimus, populum suum prius liberum, et Legis observatione sublimem comprehenderit, vinxerit, transtulerit, enecarit. Non enim injuste tenduntur retia avibus. Et hoc non solum ad Babyloniæ captivitatis tempus referendum est, sed et in adventum Domini Salvatoris, quando dixerunt : *Aufer de terra talem : crucifige eum, crucifige eum* (*Joan.* XIX. 15). et perdiderunt alas columbæ. Et venit **337** finis super eos, et extrema captivitas, ultraque non pepercit eis Dominus. Et ululaverunt cardines templi, vel laquearia templi, super occisum populum corruentia. Et in omni loco projectum est silentium, habentibus Judæis Moysen et Prophetas, et non habentibus Verbum Dei : legentibus litteram, et perdentibus spiritum, quando facta est mensa eorum in laqueum, et in retributionem, et ruinam, et excæcati sunt oculi eorum, ut non viderent, et obturatæ sunt aures eorum, ut non audirent : et incurvatum est dorsum eorum ne cœlum suspicerent ; sed cum Evangelica illa muliere, quæ habebat spiritum infirmitatis (*Marc.* VII), semper terræ incumberent. Et effusa est super eos ira Dei, et furor iræ ejus comprehendit illos, ita ut fieret habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non esset habitator : quando completum est : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et emittam famem super terram : non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini* (*Infra. v.* 11) : de quo in posterioribus, si pervenerimus ad calcem, plenius disserendum est. Nos ergo cernentes, quia Deus naturalibus ramis non pepercit, timeamus eadem perpeti, et aucupis laqueos declinemus, dicamusque ad Dominum : *Ne taceas, neque compescaris, Deus, et ne sileas a me, et assimilabor descendentibus in lacum* (*Psal.* XXVII. 1). In toto orbe terrarum projectum est silentium Judæorum : ubicumque fuerint, mussitant potiusquam loquuntur, et cum blasphemia coram contra Dominum Salvatorem ad cœlum usque pervenit, omnis interpretatio Scripturarum muta est et silens, et aures non penetrat audientium.

(Vers. 4, seqq.) *Audite hoc qui conteritis pauperem et deficere facitis*(a) *egenum terræ, dicentes : quando transibit mensis, et venundabimus merces, et sabbatum, et aperiemus frumentum, ut imminuamus mensuram, et augeamus siclum ; et supponamus stateras dolosas, ut possideamus in argento egenos, et pauperes pro calciamentis, et quisquilias frumenti vendamus*. LXX : *Audite hæc qui conteritis mane pauperem, et opprimitis egenos de terra, qui dicitis : Quando pertransibit mensis, et negotiabimur : et sabbata, et aperiemus* **338** *horreum, ut faciamus minorem mensuram et majus pondus : et faciamus stateram iniquam, ut possideamus in pecunia pauperes, et egenum pro calciamentis, et de omni venditione negotiemur*. Ne frustra videatur uncinus pomorum, et vas aucupis esse monstratum, et per hæc vicina imminere captivitas, causæ offensæ Dei breviter describuntur, O tu, Juda, o tu, Israel, audite quæ scelera feceritis, de nocte surgentes. pro oratione et hymnis in Deum : studium habetis opprimendi, sive conterendi pauperes, ut fame et egestate confecti auferantur de terra. Qui exspectatis kalendas, ut negotiemini, et usuras augeatis de usuris, et sabbata, ut aperiatis horrea, detisque frumenta amplius recepturi, et Dei solemnitates turpis lucri gratia in vestra compendia vertitis : qui minorem in vendendis mercibus mensuram facitis, et majora pondera in accipiendis, stateramque iniquam, (b) ut possideatis pecunia pauperes, et tam viles habeatis homines, ut impleatis illud, quod supra de vobis dixeram : *Pro eo quod vendidistis argento justum, et pauperem pro calciamentis* (*Supra.* II. 6) : in tantam lucri rabiem prosilistis, ut non frumenta, quorum esu hominum corpora sustentantur, sed quisquilias et purgamenta frumenti vendatis pauperibus, pulverem et paleas tritico commiscentes. Quod quidem et perversos doctores ac principes, qui absque Dei timore dominantur cleris, de quibus Jeremias loquitur : *Cteri eorum non proderunt eis* (*Jer.* XII, 13, *juxt.* LXX), nonnumquam facere cernimus, qui putant quæstum esse pietatem, et sedentes in templo nummularii

(a) Juxta Hebraic. et Vulgatam Victorius *egenos*.
(b) Fæde errore decrantisthæc in Martianæi editione verba: *ut possideatis pecunia pauperes, et tam viles habeatis homines*, quæ utpote orationis integritatem necessaria, ex mss. nostris omnibus, editisque aliis libris suffecimus.

proponunt columbas, non in caveis, sed in cathedris quasi magistri, Spiritus sancti dona vendentes : qui faciunt mensuram minorem atque majorem, ut pauperibus, vel parum, vel nihil : divitibus autem et his, de quibus sectantur lucra, in modum concionatorum loquantur sermone longissimo : et propter pecuniam conterant capita pauperum atque conculcent, et non frumentum Demini, quod confirmat cor hominis, sed quisquilias et vilissimum pulverem avidis faucibus ingerant : etiam hæc qui nullius sunt pretii venditantes, cum Dominus apostolis præceperit : **339** *Gratis accepistis, gratis date* (*Matth.* X, 8).

(Vers. 7, 8). *Juravit Dominus in superbiam Jacob, si oblitus fuero usque* (Vulg. *ad*) *finem omnia opera eorum. Numquid super isto non commovebitur terra : et lugebit omnis habitator ejus : et ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et defluet quasi rivus Ægypti*. LXX : *Juravit Dominus contra superbiam Jacob, si obliviscetur in finem omnia opera vestra. Et super his non conturbabitur terra, et lugebit omnis habitator ejus, et ascendet quasi flumen consummatio ipsius : et descendet quasi fluvius Ægypti*. Jurantem Deum sæpius Scriptura describit. Primum in Genesi : vocavit Angelus Domini Abraham secundo de cœlo, dicens : *Per memetipsum juravi, dicit Dominus : quia fecisti verbum hoc, et non pepercisti filio tuo charissimo, benedicens benedicam tibi, et multiplicans multiplicabo te quasi stellas cœli, et sicut arenam quæ est in littore maris* (*Genes.* XXII, 16, 17). Et in centesimo nono psalmo : *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum : tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (*Psal.* CIX, 5). Quod, quicumque est ille qui ad Hebræos scripsit epistolam, disserens ait : *Quoniam neminem habuit per quem juraret majorem, juravit per semetipsum* (*Supra*, IV, 2). Et in hoc eodem propheta supra legimus : *Juravit Dominus in sancto suo*, sive *per sanctos suos : quia ecce dies venient super vos, et tollent vos in armis*, sive *in contis*, et reliqua. Qui ergo prius in sancto suo, sive per sanctos suos juraverat, nunc jurat contra superbiam Jacob : ut si non credunt comminanti, credant juranti in humanam similitudinem : qui juramentum tunc assumunt quando simplicibus eorum verbis non creditur. Nec mirum est si Deus jurare dicatur, cum dormientibus dormiat, et vigilantibus vigilet : hisque qui sibi thesaurizaverunt iram in die iræ, dicatur irasci (*Rom.* II). Jurat autem, quod non obliviscatur usque in finem operum eorum ; superbis enim Deus resistit, humilibus autem dat gratiam (*Jacob.* IV) ; sed omnia memoriter teneat quæcumque peccaverint, et usque ad finem et judicii tempus adducat. Unde pœnitentes [*Al.* patientes] rogant ; *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum* (*Psal.* LXXVIII, 8) : præsertim cum adversus superbos ipsa terra moveatur, sive turbetur et lugeat, non colonus et advena, sed habitator ejus : et ascendat sicut fluvius consummatio, et descendat sicut **348** flumen Ægypti : ut qui egerit pœnitentiam, ascendat cum fluvio scandente : qui autem perseveraverit in delictis, descendat sicut fluvius Ægypti, et ingressus mare absorbeatur. Ac per hoc ostendit superbiam Jacob, contra quam jurat Dominus, æternis suppliciis devorandam.

(Vers. 9, 10). *Et erit in die illa, dicit Dominus* [Vulg. *addit Deus*] : *Occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis : et convertam festivitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum : et inducam super omne dorsum vestrum saccum, et super omne caput calvitium : et ponam eam quasi luctum unigeniti : et novissima ejus quasi diem amarum*. LXX : *Et erit in die illa, dicit Dominus Deus : occidet sol meridie, et contenebrescet super terram in die lux : et convertam solemnitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum : et inducam super omnem lumbum saccum, et super omne caput calvitium : et ponam eam quasi luctum dilecti : et qui cum eo sunt, quasi diem doloris*.

Dies illa [*Al.* diem illam], diem captivitatis significat, quando uterque populus ducetur in Assyrios atque Chaldæos, quibus præ tristitiæ magnitudine occidet sol meridie : et clara omnibus luce, tenebræ cuncta complebunt : quando festivitates eorum et omnia cantica in luctum planctumque conversa sunt et super omne dorsum, sive lumbos, accincti sunt cilicio, et juxta consuetudinem veterum lugentium, super capita habuere calvitium : quod et Job in mortibus filiorum fecisse legimus (*Job.* I). Et tanta erit magnitudo luctus atque tristitiæ, ut unici filii morientis matrique charissimi vincat dolorem : et omnia planctu et amaritudine compleantur. Possumus hunc locum et in Domini intelligere passione, quando sol hora sexta retraxit radios suos, et pendentem in cruce Dominum suum spectare non ausus est (*Luc.* XXIII) : quando tenebris cuncta complentibus, festivitates eorum et cantica. Vespasiano Titoque superantibus, in planctum luctumque mutata sunt : quando lacrymarum et pœnitudinis et ciliorum repleta sunt omnia, et capita habuere calvitium, quæ prius Nazaræorum decorata cæsarie, comam Domino nutriebant. Tunc primogenitus filius Dei, populus Israel, qui in Unigenitum et vere Filium Dei miserat manum, æterno luctui traditus est : et novissima ejus, sive qui **341** cum eo erant, amaritudine sunt repleta. Nunc ergo illis habentibus tenebras, qui repulerunt solem justitiæ : nos qui sedebamus in tenebris et in umbra mortis, vidimus lucem magnam (*Isai.* IX), et illorum universa festivitas ad Ecclesiæ translata est mysteria, ut, illis flentibus, nos laudes Domino concinamus. Illi pro zona accinguntur funibus et ciliciis : nobis cum apostolis dicitur : *Sint lumbi vestri præcincti* [Al. *accincti*], *et lucernæ ardentes in manibus vestris* (*Luc.* XII, 35). Nos accincti sumus Christi veritate, implentes illud quod scriptum est : *State accincti lumbos vestros in veritate* (*Ephes.* VI, 14). Illi autem pro veritate circumdati sunt diaboli mendacio. Nostrum caput, de quo Salvator loquitur : *Vestri autem et capilli capitis numerati sunt* (*Mat* X, 30), habet comam perpetuam, et in capite nostro, qui Christus est, fortitudinem possidemus, ut inter-